

УДК 343.98.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.58>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ ІЗ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПОВНОГО АБО ЧАСТКОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ

Попович І.І.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального права та правоохоронної діяльності
УжНУ
ORCID: 0000-0003-0608-2564

Попович І.І. Актуальні питання проведення судово-технічної експертизи документів із встановлення факту повного або часткового підроблення

Стаття присвячена розгляду окремих методичних аспектів вирішення діагностичних задач зі встановлення факту підробки документа. Потреба призначення судово-технічної експертизи документів виникає у випадку необхідності встановити окремі обставини, пов'язані із виготовленням документа, зміненням його первинного змісту, використанням, збереженням речового доказу тощо. Звертається увага на коло спеціальних знань експерта в галузі технічної експертизи документів, що має обов'язково включати знання про: способи виготовлення бланків справжніх документів; способи й ознаки підробки різноманітних реквізитів; фактори, що впливають на зміни стану документа; основні елементи захисту документів від підроблення; можливості сучасної поліграфічної, копіювально-розмножувальної й комп'ютерної техніки при виготовленні й підробці документів.

Приділено увагу розгляду питань теоретичного і практичного характеру, пов'язаних із дослідженням документів, виготовлених як друкарським способом, так і за допомогою копіювально-розмножувальної техніки й комп'ютерів. Аналізуються сучасні підходи до вироблення криміналістичного поняття «документ». Автор дотримується точки зору, відповідно до якої електронний документ як і документ на паперовому носії, є матеріальним об'єктом, носій та інформація, зафіксована на ньому, є невід'ємною та необхідною складовою будь-якого документа, у тому числі й електронного. Коротко охарактеризовано способи зміни первинного змісту у документах, виконаних з використанням комп'ютерної техніки. Підкреслюється, що при експертному дослідженні слід враховувати не лише потреби практики, а й експертні можливості вирішення поставлених перед експертом питань. Для цього недостатні лише знання в галузі технічного дослідження документів, експерту слід орієнтуватися у суміжних галузях науки. Зазначається що результат якості проведеного технічного дослідження документів залежить не лише від ступеня розробленості існуючих методик, а й від якісної підготовки матеріалів, чіткості й правильності питань, поставлених перед експертом. Визнано необґрунтованим постановку експерту питання щодо встановлення справжності наданого на дослідження документа.

Ключові слова: документ, офіційний документ, технічне дослідження документів, судова експертиза, матеріали письма, реквізити документа, методи дослідження, криміналістика.

Popovych I.I. Current issues of conducting forensic examination of documents to establish the fact of complete or partial forgery.

The article is devoted to the consideration of individual methodological aspects of solving diagnostic tasks to establish the fact of document forgery. The need to appoint a forensic technical examination of documents arises in the event of the need to establish individual circumstances related to the production of a document, changing its original content, use, preservation of material evidence, etc. Attention is drawn to the range of special knowledge of an expert in the field of technical examination of documents, which must necessarily include knowledge of: methods of producing forms of genuine documents; methods and signs of forgery of various requisites; factors affecting changes in the state of a document;

basic elements of document protection against forgery; capabilities of modern printing, copying and reproduction and computer technology in the production and forgery of documents.

Attention is paid to the consideration of theoretical and practical issues related to the study of documents produced both by printing and by means of copying and reproduction equipment and computers. Modern approaches to the development of the forensic concept of «document» are analyzed. The author adheres to the point of view according to which an electronic document, like a document on paper, is a material object, the medium and the information recorded on it are an integral and necessary component of any document, including electronic ones. The methods of changing the original content in documents made using computer technology are described. It is emphasized that during expert research, not only the needs of practice should be taken into account, but also the expert's ability to solve the questions posed to the expert. For this, knowledge in the field of technical research of documents alone is not enough; the expert should be oriented in related fields of science. It is noted that the quality of the result of the technical research of documents depends not only on the degree of development of existing methods, but also on the quality of preparation of materials, clarity and correctness of the questions posed to the expert. It is recognized as unfounded to ask the expert a question about establishing the authenticity of the document submitted for research.

Key words: document, official document, technical research of documents, forensic examination, writing materials, document details, research methods, forensics.

Постановка проблеми. Підробка документів – це розповсюджене у світі правопорушення, за яке законодавством різних країн передбачається кримінальне покарання. Так, у Німеччині особа може нести відповідальність згідно з положеннями § 267 «Підробка документів» Кримінального кодексу Німеччини (StGB). Як зазначено в цій нормі, особа, яка виготовляє фальшивий документ, фальсифікує справжній документ або використовує фальсифікований документ для введення в оману під час проведення будь-яких операцій, карається позбавленням волі на строк до п'яти років або штрафом [1]. В Італії, як і в Німеччині відповідальність за вказані дії встановлюється спеціальними або «загальними» нормами Кримінального кодексу Італії щодо шахрайства та підроблення документів [2]. Кримінальним законодавством Нідерландів передбачена кримінальна відповідальність за такі злочини як підробка документів, зокрема, згідно зі статтею 225 Кримінального кодексу будь-яка особа, яка фальсифікує документ, призначений служити доказом будь-якого факту із наміром використовувати його як справжній і непідроблений або щоб його використовували інші особи, буде винна у підробці та покарана у вигляді позбавлення волі на строк не більше шести років або штрафом п'ятої категорії [3]. Особливу увагу законодавець Литовської Республіки приділив питанням запобігання вчиненню злочинів, пов'язаних із підробленням документів, виділивши їх в окремий Розділ 42 Кримінального кодексу «Злочини та порушення проти державних вимог щодо підробки документів або вимірювальних приладів» [4]. Україна у цьому випадку не є винятком. У Кримінальному кодексі України є декілька статей, за які передбачена кримінальна відповідальність за підробку документів. Зокрема це такі кримінальні правопорушення: «Виготовлення, зберігання, придбання, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут відроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів» (ст. 199 КК); «Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців» (ст. 205-1 КК); «Підроблення документів, печаток, штампів і бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів» (ст. 358 КК); «Службове підроблення» (ст. 366 КК) та ін.

Як свідчить офіційна статистика, кількість кримінальних проваджень за цими статтями з року в рік є стабільно високою. Так, у 2023 р. обліковано 328 кримінальних проваджень – за ст. 199 КК, 20140 кримінальних проваджень – за ст. 358 КК; 4335 кримінальних проваджень – за ст. 366 КК. У 2024 році обліковано 288 кримінальних проваджень, відкритих за ст. 199 КК, 17521 – за ст. 358 КК; 5758 – за ст. 366 КК і лише за першу половину 2025 року обліковано 208 кримінальних проваджень, відкритих за ст. 199 КК; 11290 – за ст. 358 КК; 3804 – за ст. 366 КК [5]. Майже за усіма цими кримінальними провадженнями як речові докази фігурують документи, а отже виникає потреба у проведенні відповідних видів судових експертиз, основними з яких є судово-технічна експертиза документів, комп'ютерна та експертиза матеріалів, речовин і виробів. Ситуація ускладнюється й тим, що у злочинну діяльність з виготовлення таких доку-

ментів втягнуті особи, які володіють спеціальними знаннями в галузі природничих наук, а також у сфері сучасної комп'ютерної й поліграфічної техніки, що дає змогу отримувати підроблені документи, котрі зовнішньо майже не відрізняються від справжніх, й використовують їх при вчиненні різноманітних злочинів протягом тривалого періоду. Останнім часом спостерігається тенденція зростання кількості експертних досліджень, об'єктами котрих є паперові гроші, акцизні та спеціальні марки, посвідчення, паспорти на транспортні засоби, документи на право власності та інші документи, які мають спеціальні елементи захисту. Отже, питання технічного дослідження документів з метою встановлення способу їх підробки не лише не втратило своєї актуальності, а й перетворилося у гостру проблему.

Стан опрацювання цієї проблематики. Огляд наукових публікацій, присвячених даній проблематиці, свідчить, що проблеми судової експертизи та експертної діяльності досліджували вчені В. Гончаренко, Л. Головченко, І. Гора, А. Іщенко, Н. Клименко, В. Колесник, О. Моїсєєв, М. Сегай, Е. Сімакова-Єфремян, В. Шерстюк, М. Щербаковський та інші. Розгляду проблемних питань проведення судово-технічної експертизи документів приділили увагу О. Ананьїн, Г. Артамонов, М. Кирик, А. Колтименко, К. Ковальов, О. Малей, О. Пасильський, В. Пелюшко, Н. Харьковська, О. Шведова, І. Юдін та ін.

Мета статті полягає у розгляді теоретико-методологічних засад судово-технічної експертизи документів із встановлення факту повної або часткової підробки та визначення основних напрямків розвитку таких судових експертиз.

Виклад основного матеріалу. На початковому етапі розвитку судово-технічної експертизи документів основні запитання, які вирішувала ця експертиза, були такими: чи справжні штемпелі й печатки та інші позначення на документі; у механічний чи хімічний спосіб знищено частину або весь текст документа, чи не замінювалися ці частини новими; одним чи різними чорнилами виконані всі частини документа; у той самий чи різний час виконано весь текст документа й усі його частини тощо. До того ж, як свого часу зазначав І. Бентам, основні причини сумнівів щодо справжності документа були такі: копія може не мати оригіналу або відрізнятися від нього випадково чи внаслідок підроблення; коли є оригінал документа, він може бути підроблений загалом або мати навмисні зміни, водночас у документі, який видають за оригінал, можна виявити ознаки підроблення, що не наявні в копії; якщо копію визнано оригіналом, а оригінал підробленого чи зміненого документа знищено, обман може бути не виявлено [6, с. 235-236]. Юристами того часу підкреслювалося, що лише засвідчена копія документа після її порівняння з оригіналом може мати юридичне значення, оскільки підробка може міститися в її змісті. Питанням технічного підроблення документів не надавали особливого значення.

У сучасний період науково-технічного та комунікативного прогресу на стан злочинності помітно впливає процес інтелектуалізації кримінального середовища. У її коло втягуються суб'єкти, що володіють досить широкими знаннями в галузі науки, техніки, різних видів професійної діяльності, які вони використовують в злочинних цілях. Коло протиправних діянь, пов'язаних з підробленням документів, постійно розширюється. Це вимагає від законодавця надавати відповідну правову оцінку підробленню документів та необхідним чином їх криміналізувати. На даний час у офіційному документообігу знаходяться документи, які виготовлені як друкарським способом, так і за допомогою сучасних копіювально-розмножувальних пристроїв та комп'ютерів із периферійною технікою. Ці ж пристрої і техніка використовуються злочинцями й при внесенні змін до змісту документа.

При з'ясуванні окремих обставин вчинення злочинів, де як речові докази проходять сумнівні документи, перед слідчим постає завдання з встановлення насамперед їх справжності. Вирішити цю задачу без проведення судової експертизи вкрай важко. У правовому відношенні проведення судової експертизи є процесуальною дією, здійснюваною з метою отримання науково-обґрунтованого знання, котре у формі висновку експерта може бути використано як докази у кримінальному судочинстві. Проте слід брати до уваги, що встановлення не справжності, а тим більше справжності документа чи його окремих реквізитів не входить до компетенції експерта. Це питання правової оцінки. Експерт, який спеціалізується на проведенні судово-технічної експертизи документів, у межах своїх спеціальних знань може встановлювати лише спосіб нанесення реквізитів у документі чи факт і спосіб їх змінення, а слідчий, проводячи аналіз усієї наявної у нього інформації, у тому числі відомостей, отриманих в результаті проведення експертизи, робить висновки щодо справжності або несправжності документа-речового доказу.

У правозастосовній практиці діє парадоксальна аксіома, відповідно до якої документ вважають справжнім, доки його справжність не поставлена під сумнів ким-небудь із учасників документообігу або учасників досудового розслідування. Документи як джерела інформації, а в кримінальному провадженні ще й імовірні джерела доказів, мають складну формально-змістовну структуру інформаційних полів. Слова, знаки, символи несуть інформацію про зміст і призначення документа у конкретній системі документообігу чи комунікації (національна мова, галузь наукового знання, системи комунікації, професія та ін.). Матеріальні властивості документа несуть інформацію як про процес його виготовлення, так і про зміни, що виникли в процесі його використання або фальсифікації. Формальні реквізити документа такі як графи, бланк, номер, дата, склад паперу, захисні і водяні знаки, голограма, мікротексти та ін. прямо спрямовані на захист документа від фальсифікації й різних способів підроблення [7, с. 165].

У контексті даної статті уявляється доцільним розглянути поняття «документ», підробка документа та способи їх фальсифікації. Як слушно зазначає К. Ковальов, документом слід вважати матеріальний носій юридично значущої інформації, оформлений згідно з вимогами на папері або його заміниках, у придатному для дослідження стані, на якому залишилися ознаки технології виготовлення, певних обставин чи подій, які відбувалися у певний проміжок часу, різноманітних змін, внесених до нього випадково або навмисно, що можуть бути виявлені експертом і які матимуть значення для встановлення істини у справі [8, с. 38-39].

У листі Національного банку України наведено визначення поняття «підробка документів» – це коли по справжньому документові відтворюються ще раз усі його складові частини (папір, політурний матеріал та ін.), текстовий і фоновий друк, рукописне та машинописне заповнення бланка, підписи посадових осіб, відтиски печаток та інші реквізити або коли в реквізити справжнього документа вносяться зміни, доповнення чи виконується заміна якої-небудь його частини [9].

Слід зазначити, що підробка стосується офіційних документів, обіг яких регулюється законодавством України. Важливо зазначити, що такий документ має забезпечувати певні нормативно-правові наслідки, які можуть стосуватися державних установ, приватних підприємств, організацій чи об'єктів різноманітної власності. Як зазначає О. Нестеренко, офіційний документ містить зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію. В будь-якому випадку – це речі матеріального світу, які розглядаються як матеріальні носії інформації, де матеріальний носій може бути різного формату – паперовий (друкований або власноруч написаний), електронний [10, с. 102]. Офіційні документи складаються з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.

Поняття офіційного документа регламентовано у примітці до ст. 358 КК України, а також у ст. 357 та ст. 366 КК України, де зазначено, що під офіційним документом слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи - докази у правозастосовній діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноваженими (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі само зайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити [11].

Термін фальсифікація (*від лат. falsification* – підробляти) означає: навмисне спотворення, викривлення або неправильне тлумачення тих чи інших явищ, фактів і подій з корисливих міркувань; підробка [12, с. 700]. Як слідує із значення даного терміна, метою фальсифікації є навмисне викривлення ознак предмета або якої-небудь події, наприклад, внесення змін у документ, що викривлює справжній зміст або містить хибні відомості. Не викликає сумнівів, що будь-яка фальсифікація спрямована на викривлення, зміну або підробку і здійснюється, зазвичай, з прямим умислом.

Необхідно зазначити, що при проведенні судової технічної експертизи документів найчастіше встановлюють обставини, що характеризують об'єктивну сторону злочинів, пов'язаних із виготовленням підроблених документів, а саме про спосіб виготовлення, застосовані при цьому матеріали й пристрої. І хоча ці факти є по відношенню до предмету доказування лише непрямими доказами, проте вони сприяють встановленню обставин, що характеризують інші елементи складу

злочину: визначення вини, мотивів й мети злочину, встановлення причетності конкретної особи до виготовлення підроблених документів [7, с. 166]. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони підроблення документів є внесення в них завідомо неправдивих відомостей. Поняття «внесення» використовується в КК України при описуванні суспільно-небезпечних діянь у ст.ст. 158, 220-1, 220-2, 223-1, 223-2, 366, 376-1, 400-1, до того ж використання цієї дефініції в кримінальному законі перебуває у логічному зв'язку з поняттям «відомості» або «інформація», які розміщуються в тих або інших документах. Використовуючи термін «внесення» вітчизняний законодавець наголошує на тому, що відбувається активна дія, яка пов'язана зі змінами, доповненнями, або розширенням змісту вже існуючого документа, що закріплює ту чи іншу інформацію.

При проведенні технічної експертизи документів можуть вирішуватися діагностичні, ідентифікаційні та класифікаційні завдання. Загальною діагностичною задачею є: встановлення способу виготовлення документів; визначення часу виготовлення документа або його окремих частин; встановлення факту і способу внесення змін у документ; виявлення первинного змісту документа [13, с. 148]. Отже, до компетенції експерта, який проводить технічну експертизу документів при проведенні комплексної експертизи документів на паперовій основі, входять: ідентифікація та діагностування предметів, пристроїв за реквізитами, які є в документі; встановлення способу виконання реквізитів у документі, факту й способу внесення в його зміст змін; визначення первинного змісту зміненого тексту; виявлення невидимих або слабо видимих текстів; визначення давнини та хронологічної послідовності виконання реквізитів у документі тощо.

Для виявлення ознак матеріальної підробки при дослідженні документа експертами зазвичай застосовується комплекс методів, які дають змогу встановити факт внесення змін до первинного змісту рукописних реквізитів документа шляхом дописки значних за обсягом записів. Вже на стадії попереднього дослідження при візуальному огляді документа може бути висунена експертна версія щодо того, що рукописні записи виконані різними особами. За допомогою методу оптичної мікроскопії можна встановити відмінності морфології основних та дописаних штрихів, а метод люмінесцентного аналізу дасть змогу виявити відмінну картину люмінесценції в червоній зоні спектру барвників досліджуваних штрихів.

Окрему увагу вважаємо за потрібне зупинити на питаннях виявлення фальсифікацій доказів, пов'язаних із наслідками впливу на документ та його реквізити агресивних середовищ. Про це ми вже згадували в попередніх статтях [14; 15]. Тим не менше, слід підкреслити, що будь-який письмовий документ на паперовій основі є об'єктом, який легко змінює свої властивості під впливом різноманітних факторів. Навіть за умов звичайного збереження у об'єктах відбуваються процеси «старіння», що призводить до трансформації їх властивостей. Закономірності зміни деяких характеристик матеріалів письма протягом певного часу лягли в основу низки експертних методик із встановлення абсолютної давнини виконання реквізитів документів, котрі є надзвичайно витребувані у сучасному судочинстві України. Однією з умов застосування даного методу й відповідно, достовірності отримуваних результатів є попереднє дослідження штрихів реквізитів з метою визначення ознак впливу на них яким-небудь агресивним фактором, що може мати як випадкове походження або бути наслідком навмисного «штучного старіння» документа як способу фальсифікації письмових доказів. Для з'ясування даної обставини зазвичай проводять мікроскопічні дослідження штрихів реквізитів документа та його основи, а також вивчення в ультрафіолетових променях й спостереження картини люмінесценції у червоній зоні спектру.

Як зазначають вітчизняні науковці, останніми роками серед фахівців, які досліджують текстові документи і твори мистецтва, набув популярності неруйнівний метод КР-спектроскопії – вивчення структури молекули, заснований на зміні коливальних та обертальних станів молекули, супроводжуваних зміною її поляризації в полі електромагнітного випромінювання. Зокрема широко його застосовують, аналізуючи сполуки з неполярними групами. При цьому слід наголосити, що методи КР- та ІЧ-спектроскопії не дублюють, а доповнюють один одного, оскільки визначаються різними правилами відбору зразків досліджуваних речовин. І саме КР-спектроскопія надає можливість використовувати зразок без додаткового етапу пробо підготовки. Ними звертається увага й на те, що метод КР-спектроскопії має значний потенціал, коли йдеться про технічну експертизу документів, зокрема виявлення дописувань чорнилом кулькових ручок, і вирізняється не лише простотою процедури визначення компонентного складу фарбувальних сумішей, а й високим рівнем відтворюваності отриманих результатів. Раманівською спектроскопією, яку застосовують, щоб розрізняти структурно-групову належність барвників, також можна послуговуватися, коли

необхідно виявити елементи дописок у досліджуваному документі (якщо використані чорнила з різними групами барвників) [16, с. 49-50].

Проте, слід брати до уваги й те, що сьогодні більшість документів переводиться в електронний формат або трансформується через електронні програми та пристрої в копії (технічні зображення). Це дає змогу шахраям маніпулювати ними – створювати документи з використанням зображень справжніх реквізитів, але зі зміненним змістом. Як засвідчує практика криміналістичних досліджень, підробляючи документи, послугуються копіювально-розмножувальною або комп'ютерною технікою. Загалом дослідження технічних зображень документів передбачає встановлення: відповідності наданої копії оригіналу документа; факту виготовлення технічного зображення документа шляхом монтажу (внесення змін до документа); виготовлення копії (технічного зображення) документа з копії документа або його оригіналу [17, с. 71, 72]. Відома фахівець в галузі технічної експертизи документів О. Шведова підкреслює, що новими об'єктами судової технічної експертизи документів є документи, виготовлені за допомогою сучасних комп'ютерних і копіювально-розмножувальних пристроїв, а новими завданнями, які зазвичай вирішують комплексно із застосуванням знань у галузі судової технічної експертизи документів і судової комп'ютерно-технічної експертизи, є встановлення: факту виконання друкарських текстів на одному або кількох принтерах; виготовлення текстів документів з використанням одного текстового шаблону (файла); додрукування текстів; збігу текстів у документах на паперових носіях і в електронному вигляді на жорстких дисках за ознаками форматування; виконання тексту оригіналу документа (окремих фрагментів) та його копій способом сканування з тексту їх попередніх версій із подальшим перенесенням у комп'ютери підозрюваних; на якій комп'ютерній техніці і в якій послідовності виготовлені та роздруковані тексти (фрагменти) документів тощо [18, с. 65].

Вітчизняним фахівцем в галузі технічної експертизи документів В. Пелюшком слушно звертається увага на те, що у зв'язку із процесами глобальної цифровізації зміст таких сталих понять як повне й часткове підроблення реквізитів документів піддається перегляду. Так, повне підроблення може бути здійснене шляхом комп'ютерного макетування документа в електронному вигляді із подальшою роздруківкою на твердому матеріальному носії. Такий спосіб зазвичай позначають як комп'ютерний монтаж. Комп'ютерний або цифровий монтаж здійснюють за допомогою комп'ютерної техніки й відповідного програмного забезпечення, коли зображення оригіналу документа вводять у комп'ютер, а потім цифрове зображення документа корегують шляхом внесення зміни графічними редакторами з подальшим друкуванням підробленого документа. Цей спосіб відрізняється від механічного тим, що не залишає явних ознак внесення змін – зміни первинного змісту відбуваються в електронному (цифровому) документі [17, с. 74].

Виявлення змін первинного змісту у документах, виготовлених за допомогою сучасної копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки вважається однією з найскладніших діагностичних задач. Особливі труднощі експерти відчують при дослідженні документів, виготовлених за допомогою комп'ютерної техніки. Це зумовлено низкою об'єктивних причин, зокрема: при виконанні тексту за допомогою принтерів відсутній безпосередній контакт між друкуючим вузлом апарату та сприймаючим забарвлюючу речовину аркушем паперу, як це має місце, наприклад, при друкуванні на друкарській машинці. І тому роздруківка тексту на принтері не є слідом-відображенням таких об'єктів конкретного друкуючого вузла. Також труднощі при діагностичному дослідженні документів, віддрукованих на принтерах, зумовлені тим, що та ж сама модель картриджа й фото барабана може застосовуватися в кількох видах друкуючих пристроїв одного й того ж чи кількох модельних рядів. При встановленні факту змінення змісту документа у подібного роду документах спочатку необхідно вивчити текст з метою перевірки взаємної відповідності інформації, яка є в ньому. Потім візуально дослідити: особливості в розміщенні фрагментів документа стосовно один одного, інтервали між рядками, взаємне розташування рядків. Окрім цього, необхідно перевірити, чи є забруднення паперу тонером у вигляді вертикальних полос. Слід брати до уваги, що експерт не вправі робити висновок про те, що фрагменти тексту в документі віддруковані на різних принтерах або за допомогою різних картриджів, обґрунтовуючи свій висновок лише на відмінності у характері розподілу тонера або чорнил за площею штрихів та їх меж. Адже такі відмінності можуть зумовлюватися не лише використанням при виготовленні документа різних принтерів і картриджів, а й пере заправкою останніх забарвлюючими речовинами, які вирізняються за своїм складом й властивостями від раніше застосовуваних.

Ми звертаємо увагу й на те, що у практиці проведення судових експертиз мають місце неодинокі випадки, коли експертами, що спеціалізуються на проведенні судово-технічної експертизи документів, у процесі встановлення обставин виготовлення документів, реквізити котрих нанесені із використанням комп'ютерних технологій, вирішувались питання, котрі відносяться до компетенції, якою володіють експерти в галузі комп'ютерної експертизи. Але документи на електронних носіях та їх властивості є настільки специфічними, що їх дослідження передбачає доволі великий обсяг спеціальних знань, якими експерти, що спеціалізуються на проведенні СТЕД, зазвичай, не володіють.

Висновки. Документ в кримінальному та цивільному провадженні часто виступає якщо не основним, то доволі важливим доказом встановлення фактичних обставин певних подій. Саме тому експертному дослідженню документів науковці й практики приділяють значну увагу. Поява нових способів виготовлення, підроблення документів з використанням цифрових технологій не зменшує значення наявних теоретичних розробок і водночас ставить нові питання щодо можливостей їх технічного дослідження. Розглянуті алгоритми дослідження документів, виготовлених поліграфічним способом, і тих, що виготовлені за допомогою копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки, з метою встановлення факту й способу їх підроблення, дають змогу ефективно вирішувати задачі технічного дослідження документів, що безумовно, сприятиме підвищенню результативності проведення техніко-криміналістичних експертиз змінених або пошкоджених документів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Strafgesetzbuch (StGB). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb>.
2. Legge 24 luglio 2008, № 125 Conversione in legge, con modificazioni, del decreto-legge 23 maggio 2008, n. 92, recante misure urgenti in materia di sicurezza pubblica. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2008>.
3. Wetboek van Strafrecht. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2023-10-01/0/BoekDerde/TiteldeelIX/Artikel472/informatie>.
4. REPUBLIC OF LITHUANIA CRIMINAL CODE. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvvpvg&documentId=a84fa232877611e5bca4ce385a9b7048&category=T>.
5. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravorporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
6. Бентам И.О. судебных доказательств: трактат (по изд. Дюмана; пер. с фр. И. Горонови-чем). Киев: Тип. М.П. Фрица, 1876. 421 с.
7. Гора І.В., Колесник В.А., Попович І.І. Актуальні питання судової техніко-криміналістичної експертизи документів. *Науковий вісник УжНУ*. № 75, 2023. Ч. 2. С. 163–170.
8. Ковальов К.М. Генезис документа як засади криміналістичного документознавства та об'єкта дослідження в технічній експертизі давності документа. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 2(36), С. 31–42. DOI: 10.37025/1992-4437/2021-36-2-31.
9. Щодо способів підробки документів, а також ознак (властивостей) підроблених документів, за якими вони можуть бути виявлені: лист Нацбанку України від 16.02.2007 р. № 48-012/214-1688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1688500-07#Text>.
10. Нестеренко О.М. Кримінальна відповідальність за підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців (ст. 205-1 КК України): дис. ... д-ра філософ. 081 Право; ДДУВС. Дніпро, 2021. 238 с.
11. Кримінальний кодекс України *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131.
12. Сучасний словник іншомовних слів. 20 тисяч слів і словосполучень / Уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.
13. Колесник В.А., Попович І.І. Підготовка та призначення окремих видів судових експертиз: навчальний посібник. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2025. 248 с.
14. Гора І.В., Попович І.І. Питання призначення й проведення судово-технічної експертизи документів з метою встановлення давності їх виготовлення. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Економіка, менеджмент та право: збірник наукових праць* / Гол. ред. М.С. Пись-

- менна. Кропивницький: ЛА НАУ, 2021. Вип. 3, 4. С. 156–166. DOI: 10.33251/2707-8620-2021-3-4-156-165.
15. Гора І.В., Попович І.І. Комплексне дослідження окремих об'єктів судово-технічної експертизи документів при вирішенні питання щодо встановлення давності їх виконання». *Науковий Вісник УжНУ*. 2021. № 63. С. 288–292. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.50>
 16. Ковальов К.М., Довбій О.О., Гресь О.В., Бичков А.С. Можливості застосування методу раман-спектроскопії під час вирішення актуальних питань технічної експертизи документів. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 2(34), С. 47–54. DOI: 10.37025/1992-4437/2020-34-2-47.
 17. Пелюшок В.Г. Проблемні питання дослідження технічних зображень документів (копій). *Криміналістичний вісник*. № 2(30), 2018. С. 71–76. DOI: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-71.
 18. Шведова О.В. Визначення поняття методики комплексного криміналістичного дослідження документів, виготовлених за допомогою комп'ютерних технологій. *Криміналістичний вісник*. № 2(30), 2018. С. 64–70. DOI: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-64.